

„Co jsme dosud udělali pro českou a slovenskou knihu? Věděli jsme, že právě jí se zmocnili – jako všeho nejvšestupnějšího – kapitalističtí spekulanti. Hospodařili si s ní po svém. Stala se jim z největší části předmětem zisku. Bez zřetele na skutečné potřeby národní kultury a národního zdraví vydávali si soukromí nakladatelé, co se jim právě líbilo a co šlo nejlépe na odbyt“ – tak zdůvodňoval vysokoškolský profesor a poslanec Národního shromáždění Julius Dolanský potřebnost nového nakladatelského zákona.¹ Étos přelomové legislativní normy, jež zřizovala v oblasti vydávání knih monopol státu a platila až do konce roku 1989, spočíval právě v tom, že smyslem nakladatelských aktivit nesmí být zisk. Symbolem údajného prvorepublikového úpadku, kdy kniha byla „pouhým“ předmětem podnikání, se na konci čtyřicátých let stal románový sešit – rodokaps.² Zatímco v období třetí republiky se o tento specifický publikační typ ještě vedla polemika a v modifikované podobě přetrval v edici Románové novinky, po únorovém převratu z české literární kultury postupně vymizel.³

Vznik dvou sešitových edic, jež byly založeny jako „podnikatelský experiment“ roku 1968 v krajském nakladatelství Růže, dokládá proměnu vztahu k populární kultuře, která se v průběhu šedesátých let pomalu a v jisté modifikaci (měřeno poměry v západních zemích) stávala běžnou součástí mediálního prostoru. Návrat románového sešitu zároveň ukazuje proměnu názorů na smysl nakladatelské práce a na knihu jako ekonomickou komoditu, současně z něj vyplývá faktický rozpad rozptýlené cenzurní soustavy, k němuž došlo v průběhu pražského jara. Na příkladu specifického publikačního typu, který byl bezprostředně svázán s oddychovou beletrií, tak lze ukázat problémový a časově proměnlivý vztah státní moci ke specifické oblasti knižní produkce, motivace, jež nakladatele vedly k jeho rehabilitaci, i jeho opětovné zavržení, k němuž došlo na počátku normalizace.

Krajské nakladatelství Růže v rámci dobové nakladatelské struktury

Prehistorie krajských nakladatelství sahá do období přelomu čtyřicátých a padesátých let 20. století, kdy zmíněný nakladatelský zákon umožnil krajským národním výborům (KNV)

1) Julius Dolanský: [„Projev profesora Karlovy university...“], in *Knihy do rukou lidu! Zákon o vydávání a rozšiřování knih, hudebnin a jiných neperiodických publikací*, Praha, Ministerstvo informací a osvěty 1949, s. 21–25, zde s. 22.

2) Rodokaps ve smyslu publikačního typu znamená určitou formu úpravy, výroby a šíření literárního textu, soubor materiálních, kulturních a právních, vizuálních a dalších smyslových vlastností a atributů, které předurčují sociální uplatnění textu i významy, s nimiž je při četbě spojován – srov. Michal Jareš, Pavel Janáček: *Svět rodokapsu. Komentovaný soupis sešitových románových edic 30. a 40. let 20. století*, Praha, Karolinum 2003, s. 13.

3) Pavel Janáček: *Literární brak. Operace vyloučení, operace nahrazení, 1938–1951*, Brno, Host 2004, s. 229–291. Autoři *Světa rodokapsu* chápou jako konec románového sešitu rok 1951, kdy se Románové novinky změnilly na edici brožovaných knih – srov. P. Janáček, M. Jareš: *Svět rodokapsu*, cit. dílo, s. 26.

získávat vydavatelská oprávnění. Jako první vzniklo Krajské nakladatelství v Havlíčkově Brodě, které zřídil v dubnu 1949 Krajský národní výbor Jihlava. Poté začaly nakladatelství zakládat, nebo přinejmenším takový záměr pojaly, i další krajské národní výbory. Organizačně byly tyto nakladatelské podniky připojovány ke krajským domům osvěty,⁴ dohled nad nimi byl svěřen kulturně-propagačním oddělením krajských výborů KSČ.⁵

První pokus zachovat regionální ediční činnost, která se s likvidací soukromých nakladatelství postupně ztrácela, nebyl ale úspěšný. Naprostá většina krajských nakladatelství po roce 1951 zanikla⁶ nebo „živořila s neujasněným statutem a příležitostnou produkcí jako „neplánující instituce““⁷ a jejich rozvoj umožnily až první decentralizační tendence v letech 1956 a 1957. Ústřední státní a stranické orgány však nerezignovaly na snahu nová nakladatelská zařízení regulovat: stalo se tak prostřednictvím Směrnice pro vydávání neperiodických publikací v krajích, vydané ministerstvem školství a kultury 1. března 1961. Program krajských nakladatelství se „měl soustředit na publikace z regionálních dějin, především historie dělnického hnutí, na beletristická díla soudobých krajových autorů (včetně knih pro děti a mládež, jinak ostře střežených Státním nakladatelstvím dětské knihy) a na práce s tematikou příslušného regionu“.⁸

Krajské nakladatelství v Českých Budějovicích,⁹ známé spíše pod názvem Růže,¹⁰ vzniklo v roce 1957 a až do června 1960, kdy se stalo samostatným zařízením spravovaným Jihočeským krajským národním výborem (JKNV) v Českých Budějovicích, fungovalo jako vydavatelské středisko Krajského domu osvěty. Relativně brzy po svém vzniku začalo úzce vymezené mantinely ediční práce krajských nakladatelství překračovat. Zasloužil se o to redakční tým, který se v Růži tehdy sešel a který měl chuť a odvahu k ambiciózním edičním projektům. V čele podniku stál ředitel Václav Vejsada (1921–1984), jenž ve své funkci zúročil nejen předchozí novinářské zkušenosti z regionální redakce *Mladé fronty* v Českých Budějovicích, ale – podle vzpomínek pamětníků – i své obchodní nadání.¹¹ Redakci, v níž během šedesátých let pracovali například filmový historik Boris Jachnin (1932–2011), básník a překladatel německých jihočeských a šumavských autorů Jan Mareš (1940) a koncem dekády též prozaik Věroslav Mertl (1929–2013), vedl kulturní historik a spisovatel Robert Sak (1933–2014).

Propojení redakčních osobností různorodého kulturního a duchovního založení s jihočeskou kulturní tradicí mělo za výsledek řadu zajímavých edičních počinů, díky nimž Růže mezi ostatními krajskými podniky vynikala.¹² Nakladatelství dalo příležitost několika

4) František Zvěřina: „Krajská nakladatelství“, *Plamen* 2, 1960, č. 9, s. 116–118, zde s. 116.

5) Národní archiv (NA), Ústřední výbor KSČ (ÚV KSČ), Ústřední kulturně propagační komise a kulturně propagační oddělení (19/7), a. j. 559, zápis o schůzi předsednictva Národní ediční rady české, konané dne 6. 4. 1950, s. 12.

6) František Zvěřina: „Krajská nakladatelství“, *Plamen* 2, 1960, č. 9, s. 116–118, zde s. 116.

7) Aleš Zach: „Nakladatelství“, in Pavel Janoušek a kol.: *Dějiny české literatury 1945–1989*, díl 3, 1958–1969, Praha, Academia 2007, s. 52–61, zde s. 55.

8) Tamtéž, s. 56.

9) Historii a úplný soupis produkce obsahuje práce Tamary Pršíňové *Nakladatelství Růže 1958–1991*, Rudolf, Jelmo 1998.

10) Změny názvu popisuje Veronika Košnarová: „Růže“, in Michal Příbáš a kol.: *Česká literární nakladatelství 1949–1989*, Praha, Academia 2014, s. 439–447, zde s. 439.

11) T. Pršíňová: *Nakladatelství Růže 1958–1991*, cit. dílo, s. 21.

12) Avšak i další krajská nakladatelství se v průběhu šedesátých let snažila svůj profil oživit návraty

debutantům,¹³ přičemž se nebránilo ani „experimentálním“ textům;¹⁴ profil podniku významně spoluvytvářelo také vydávání děl dlouhodobě nevydávaných křesťanských autorů¹⁵ a připomínání výše zmíněné kulturně-literární tradice regionu.¹⁶

K charakteristickým rysům českobudějovického nakladatelství patřila v čase jeho největší slávy rovněž finanční soběstačnost, již si nakladatelství zajistilo promyšlenou ediční politikou. Dokázalo vytvořit ediční plán obsahující natolik výdělečné tituly, že díky tomu mohly být financovány publikace, které se dostávaly do edičního programu pro svou hodnotu uměleckou či odbornou, nicméně z ekonomického hlediska byly ztrátové. Finanční zisk přinášely zejména knihy humoristické, detektivky (mimo jiné zde debutovali Vilém Hejl či Sheila Ochová) a publikace určené pro děti a mládež. V druhé polovině šedesátých let se vedení podniku rozhodlo tuto ediční oblast výrazně posílit vytvořením dvou sešitových edic, které znamenaly z hospodářského hlediska nebývalý úspěch. Všechny tyto kroky spolu s postupující decentralizací umožnily, že v letech 1967 a 1968 fungovalo nakladatelství Růže jako samostatná hospodářská organizace. Oficiálně tento stav platil od června 1968.¹⁷

Edice Česká čtyřkorunovka: její vznik, náplň a ohlasy na ni

Šedesátá léta znamenala novou fázi v hledání místa, jež má v socialistické literární kultuře sehrávat populární literatura. Docházelo k osamostatňování okruhu oddechové literatury a k jeho komercializaci; byla založena řada specializovaných knižních edic a vydavatelé obnovili rovněž formu rodokapsového sešitu.¹⁸ Prvním signálem jeho návratu bylo založení periodické řady Magnet v roce 1965.

V souvislosti se sešitovými edicemi nakladatelství Růže vzpomínal po letech bývalý šéfredaktor Robert Sak na vzrušené debaty vedené v redakci zhruba od poloviny šedesátých let: „byly ponejvíce ohledáváním cest, jak dosáhnout ekonomické soběstačnosti a prosadit se na českém knižním trhu. Právě z nich vykrystalizoval projekt dvou levných knižnic.“¹⁹ Nad oběma převzal záštitu ředitel Václav Vejsada, redakční příprava jednotlivých svazků byla obvykle svěřena externím spolupracovníkům. Jako první vznikla v roce 1968 edice Česká čtyřkorunovka, která po zdražení ze čtyř na pět korun za svazek byla

k autorům či žánrům v minulém období potlačovaným. Brněnské nakladatelství Blok například vydávalo knihy Jaroslava Foglara, východočeský Kruh a ostravský Profil se zaměřily na vědeckofantastické romány – srov. Svatava Urbanová, Milena Šubrtová, Věra Brožová: „Literatura pro děti a mládež“, in P. Janoušek a kol.: *Dějiny české literatury 1945–1989*, díl 3, cit. dílo, s. 523–540, zde s. 526.

13) Např. Jan Mareš: *Hořká chuť ořechů* (1963), Věroslav Mertl: *Stín blaženosti* (1969), Karel Zlín: *Hledán* (1969).

14) Věra Linhartová: *Meziprůzkum nejbližší uplynulého* (1964), Ludmila Vachková: *Ego: kuchařská kniha* (1967).

15) Jednalo se o knihy Karla Bodláka, Jaroslava Durycha, Zdeňka Kalisty, Jana Kameníka, Františka Lazeckého, Františka Daniela Mertha, Bohuslava Reynka, Ivana Slavíka.

16) Především třísvazkový výbor *Povídky Adalberta Stiftera* (1968–1972); z tradičně silného jihočeského vztahu k zemi a přírodě vyrůstala také edice Venkovský román (1970–1973), připravovaná Janem Marešem ve spolupráci s Josefem Knapem.

17) Do té doby mělo nakladatelství právní statut příspěvkové organizace Jihočeského krajského národního výboru.

18) Pavel Janáček, Blanka Hemelíková: „Populární literatura“, in P. Janoušek a kol.: *Dějiny české literatury 1945–1989*, díl 3, cit. dílo, s. 497–521, zde s. 520–521.

19) Robert Sak: „O Růži. Na českobudějovické nakladatelství vzpomíná jeho někdejší šéfredaktor“, *Souvislosti* 7, 1996, č. 2/3, s. 118–131, zde s. 128.

v průběhu druhého ročníku přejmenována na Českou četbu. Edice měla sešitový formát se sponkovým šitím a dvousloupcovým tiskem z rotačky a byla rozšiřována prostřednictvím široké sítě prodejních stánků Poštovní novinové služby.²⁰

Projekt sešitových edic mělo nakladatelství Růže očividně promyšlený. Záměr podniku se ředitel Vejsada snažil přiblížit v rozhovoru poskytnutém regionálnímu deníku *Jihočeská pravda* při příležitosti založení edice Česká čtyrkorunovka:

Je všeobecně známo, že ve světě vycházejí knihy dvojím způsobem. Jednak jako levné paperbacky, jednak knihy vázané. Rozdíl mezi nimi je především v ceně. My nemáme příliš dobré podmínky pro vydávání paperbacků. To proto, že vzhledem k počtu obyvatel těžko můžeme vydávat knihy v masovém nákladu, jednak pro zaostalost naší polygrafie. Rozhodli jsme se vydávat v našem nakladatelství Českou čtyrkorunovku formou sešitu tištěného rotačkou a šitého drátem, a dát tak čtenářům knihu opravdu levnou. Tím jsme učinili i průlom do současné cenové politiky ve vydávání knih.²¹

O rok později, v rozhovoru nad druhou sešitovou edicí, mládeži určenou knižnicí Statečná srdce, již Vejsada otevřeně hovořil o tom, že koncepce edice vychází de facto ze zásad nakladatelského podnikání v tržním hospodářství, a zároveň se kriticky opřel do socialistického pojetí nakladatelské činnosti. Nakladatelská politika se podle jeho mínění musí řídit

zájmem, tedy trhem. Není přece možné stále ochraňovat něco, co nic čtenáři nepřináší. Ty „tradice“ nás stály moc a moc peněz. [...] Učebnice, vědecká publikace a vůbec naučná literatura bude asi vždycky ztrátová. To ostatní však by mělo přinášet příjem do pokladny. V konečném výsledku by měla, nebo snad bych měl říci, mohla být výnosná. Jestliže tomu tak není, pak za to vděčíme nakladatelské byrokratické struktuře, která je ekonomicky nevýhodná.²²

Vejsada ale současně zdůrazňoval, že existuje jistá hodnotová laťka, pod níž nakladatelství nechce klesnout: „Nechceme a nebudeme obhajovat škváry. Jsou určité hranice, pod které nepůjdeme, kde se ušlechtilé cíle ztrácejí pod neuměním.“²³ Náplň edice charakterizoval následovně: „Chceme vydávat díla výhradně z české literatury. Postupně seznámit čtenáře především s těmi českými autory, kteří byli v době nedávno minulé neprávem opomíjeni a zapomínáni.“²⁴

Závěr Vejsadova popisu je důležitý – ukazuje, že návrat proskribovaných autorů patřil k jednomu z opěrných bodů edičního programu; v paratextech jednotlivých svazků byly

20) T. Pršínová: *Nakladatelství Růže 1958–1991*, cit. dílo, s. 35–36.

21) Václav Vejsada: „Česká čtyrkorunovka“, rozhovor vedl Zdeněk Mráz, *Jihočeská pravda* 24, 1968, č. 113, 13. 5., s. [4].

22) Václav Vejsada: „O čtenářích, knihách a kritikách“, rozhovor vedl Jan Chmelík, *Svoboda* (České Budějovice) 2, 1969, č. 23, 22. 3., s. [4].

23) Tamtéž.

24) Václav Vejsada: „Česká čtyrkorunovka“, rozhovor vedl Zdeněk Mráz, *Jihočeská pravda* 24, 1968, č. 113, 13. 5., s. [4].

dřívější postihy dokonce tematizovány. K tomuto účelu sloužila vnitřní strana obálky, kam byl umisťován text přinášející základní charakteristiku autora a díla včetně přiřazení k uměleckým uskupením, proudům a tendencím. Nezřídka se zde objevilo upozornění na nedávný cenzurní postih, jež fungovalo i jako lákadlo pro čtenáře. Vydání Durychovy *Písně o Růži* mělo připomenout „zapomenuté hodnoty“ autorova díla; Josef Knap byl v paratextu románu *Divčí hlas* představen jako „známý spisovatel, který byl donedávna po mnoho let násilím umlčován“, a vydáním Křelinova románu *Cesta do Aiginy* se podle redakčního upozornění „po nedobrovolné odmlce vrací do naší literatury spisovatel, jehož umění krystalizovalo v tvůrčím kvasu dvacátých a třicátých let“. V Křelinově případě a u reedice „vrcholného díla“ Jana Knoba *Z plamenů roste* redaktori také připomněli, že oba spisovatelé náleželi k okruhu ruralistických spisovatelů, tedy k literárnímu směru, který poúnorová kritika jednoznačně odmítala.

Česká čtyrkorunovka je tedy zároveň názorným příkladem „protiakcí“, které marginalizací či vyloučením určitých autorů a/či literárních tendencí cenzura vyvolává.²⁵ Jednou z nich může být proces, při němž se v opozici k oficiálnímu kánonu začne spontánně vytvářet i jakýsi kánon neoficiální, jenž je sice vnitřně diferencovaný v závislosti na hodnotách, vkusu a vědění jednotlivých recipientů, v zásadě je ale pro něj příznačné, že zahrnuje z velké části právě ty autory, kteří byli cenzurou z různých důvodů eliminováni, jinak řečeno, všechno to, co je zakázané. A právě k tomuto neoficiálnímu kánonu se československá nakladatelství v období liberalizace ve svých edičních programech obracela. Stigma zákazu tu patrně vyvolávalo silný efekt přitažlivosti, který nesouvisel s uměleckou hodnotou tabuizovaných děl a autorů,²⁶ a bylo využíváno mimo jiné i k reklamním účelům.

Prvním svazkem edice Česká čtyrkorunovka byla humoristická próza Jaroslava Žáka a Vlastimila Rady *Pan Posleda, přítel študáků*, která byla v padesátých letech stejně jako všechny další Žákovy humoristické spisy vyřazena z knihoven coby brak.²⁷ Kniha sice patřila v období stalinismu na cenzurní index, v průběhu šedesátých let se však objevila „řada edičních návratů k těm titulům masové oblíbené četby, které byly v počátcích budování socialistické literatury vyloučeny z nakladatelských plánů i z knihoven jako ‚vkus kazící‘ nebo přespříliš komerční“.²⁸ A tak lze předpokládat, že v roce 1968, kdy próza v *Růži* vyšla, už nikoho ideologicky nepobuřovala a čtenáři byla vnímána jako typická oddechová literatura.

25) Srov. Beate Müllerová: „Cenzura a kulturní regulace: mapování terénu“, přel. Pavel Janáček, in Tomáš Pavlíček, Petr Píša, Michael Wögerbauer (eds.): *Nebezpečná literatura? Antologie z myšlení o literární cenzuře*, Brno, Host 2012, s. 217–247, zde s. 240.

26) Na problematiku slučování cenzurního postihu s uměleckou kvalitou díla okrajově upozorňuje Armin Biermann v příspěvku „‘Nebezpečná literatura’ – náčrt teorie literární cenzury“, přel. Tomáš Pavlíček, in T. Pavlíček, P. Píša, M. Wögerbauer (eds.): *Nebezpečná literatura?*, cit. dílo, s. 167–199, zde s. 167.

27) K vyloučení Jaroslava Žáka, respektive jeho dosavadního díla z poúnorového literárního provozu srov. Michal Bauer: „Dva typy očisty Syndikátu českých spisovatelů: pokvětnová a poúnorová“, in též: *Ideologie a paměť. Literatura a instituce na přelomu 40. a 50. let 20. století*, Jinočany, H&H 2003, s. 34–73, zde s. 56; Petr Šámal (ed.): „Seznam nepřátelské, závadné, zastaralé a nežádoucí literatury“, in též: *Soustružníci lidských duší. Lidové knihovny a jejich cenzura na počátku padesátých let 20. století (s edicí seznamů zakázaných knih)*, Praha, Academia 2009, s. 219–465, zde s. 465; k jeho návratu do literatury srov. Eduard Burget: „Olympia“, in M. Příbáň a kol.: *Česká literární nakladatelství 1949–1989*, cit. dílo, s. 332–344, zde 336.

28) P. Janáček, B. Hemelíková: „Populární literatura“, in P. Janoušek a kol.: *Dějiny české literatury 1945–1989*, díl 3, cit. dílo, s. 521.

Větší pozornost naproti tomu vyvolal další svazek edice, kriminální román A. C. Nora *Zločin na samotě*. Čtenář se při otevření sešitu setkal s explicitní zmínkou o cenzurním zásahu; dozvěděl se totiž, že drží v ruce román, který byl poprvé vytištěn již v roce 1948, avšak nebyl distribuován. Fakticky se tedy jednalo o vůbec první oficiální vydání Norovy prózy, která tak patřila k jednomu z mála premiérových titulů České čtyřkorunovky. Jinak zde převažovaly reedice knih z konce 19. století a počátku 20. století a dále děl z dvacátých až čtyřicátých let.²⁹ A. C. Nor, jenž se po nucené odmlce vrátil do literatury až v roce 1964,³⁰ věnoval ve svých pamětech vydání *Zločinu na samotě* samostatnou kapitolku, v níž popisuje výhody plynoucí z publikování v takovéto edici. Nevzhledná úprava byla podle něj vyvážena velkým nákladem, a tedy i značným honorářem pro autora, což pro spisovatele potýkajícího se s publikačními obtížemi nebyla pochopitelně okolnost vůbec zanedbatelná.³¹ Spolupráci s nakladatelstvím Růže si navzdory počátečním pochybnostem Nor pochvaloval a připsal si i jisté zásluhy na dalším programu edice, pro niž měl řediteli Vejsadovi doporučit díla dalších autorů, jako byli Josef Knap, František Křelina či Miroslav Nohejl,³² jejichž texty v edici skutečně později vyšly. Ve svých vzpomínkách se Nor těžko mohl vyhnout skutečnosti, že vydání *Zločinu na samotě* vyvolalo v tisku výhradně negativní ohlasy; hledal pro to vysvětlení ve „změně poměrů“.³³ Na závěr též poznamenává, že s nakladatelstvím jednal o vydání dalších svých knih, žádný z těchto plánů už však vzhledem k nastupující normalizaci nebyl realizován.³⁴

Subjektivní autorské vzpomínky je sice nutné brát s rezervou, neoddiskutovatelnou skutečností ale je, že za vydání *Zločinu na samotě* se na nakladatelství Růže sesypala vlna kritiky, a to na stránkách regionálního i celorepublikového tisku. Těžko přitom posoudit, zda byla důvodem skutečně nijak valná kvalita prózy, nebo heroizace postavy bláznivého kněze. Oleg Sus ve svých kritických glosách psaných pro časopis *Host do domu* k Norově knize uvedl, že se Růže

řádně sekla s A. C. Norem. Jeho vesnická krimi z protektorátu je trapně tendenční, míchá vraždícího výrostka s namyšleným motivem hrdinného faráře [...], pokleslé rurální s různými frázovitými náznaky o partyzánech v lesích, a okořeněna je nadto předsudečným vyličením vraždícího spratka jakožto zplodiny mravně defektní rodiny. Jazykem je to sepsáno podžurnalistickým.³⁵

Do Norova románu se opřela také Dagmar Šafaříková v deníku *Práce*. Zatímco koncepci nové českobudějovické edice hodnotila vcelku kladně, k vydání Norova románu napsala:

29) Do programu edice se však vešli i někteří úspěšní autoři spjatí s jihočeským regionem (Nina Bonhardová, Vladimír Michal), vesměs však šlo o reedice jejich knih vydaných v dřívějších letech.

30) Blíže k osudu A. C. Nora záhy po únorovém převratu viz M. Bauer: *Ideologie a paměť*, cit. dílo, s. 55–56, 60, 141–142, 297, 301, 303.

31) A. C. Nor: „Krajské nakladatelství (Růže) v Českých Budějovicích“, in: *Život nebyl sen*, sv. 2, ed. Vladimír Novotný, Brno, Atlantis 1994, s. 873–879, zde s. 876.

32) Tamtéž.

33) Tamtéž, s. 878.

34) Tamtéž, s. 878–879.

35) Oleg Sus: „13 řádků Olega Suse“, *Host do domu* 15, 1968, č. 7, s. 78–79, zde s. 78.

Autorovi se tehdy zřejmě stala křivda, což vysvětluje i z toho, že bylo zastaveno vydávání jeho sebraných spisů vůbec, a na ty by měl český spisovatel mít právo. Dnes naopak se děje křivda na českém čtenáři, když *Zločin na samotě* v tak vemlouvavém vydání vychází. Neboť za těch dvacet let učinila naše detektivní i „psychologická“ i dokonce krváková literatura pořádný krok ve vývoji. Předpokládáme tedy aspoň, že *Zločinem na samotě* si Růže vymezila nejnižší hranici, pod kterou by již neměla jít.³⁶

S pochopením se Norova próza nesetkala ani na stránkách regionálních novin. Zdeněk Mráz se podívoval, že do edice, jež má za cíl přinášet hodnotná díla v laciném vydání, byla zařazena kniha, která „umělecké hodnoty naprosto postrádá. A vydat ji jen pro odčinění křivdy, jako rehabilitaci, je po mém soudu přeci jen málo.“ Vydání Norovy knihy tak podle Mráze pošramotilo hned v zárodku reputaci edice, „od níž si tolik slibujeme“.³⁷

Norův případ představuje z různých hledisek zřejmě nejkontroverznější událost edice Česká čtyřkorunovka. Žádný další její svazek takový nepříznivý ohlas nevyvolal, pozornost kritiky však nadále poutaly především tituly do nedávné doby zakázané, popřípadě těžko dostupné, například *Svéhlavička* Elišky Krásnohorské, *Otec Kondelík a ženich Vejvara* Ignáta Herrmanna³⁸ či Durychova *Píseň o růži*. Z dosavadního výčtu konkrétních svazků je patrné, že program edice byl na první pohled velmi různorodý; a někteří kritici také českobudějovické edici programovou nevyhraněnost vytýkali.³⁹ Přesto je v něm možné vyzorovat jisté konkrétní linie. Obecně lze říci, že se edice soustředila na různé typy lidového románu, a to v podobě základních děl české populární literatury konce 19. století, ruralistické tvorby (orientované přednostně na vesnického čtenáře), románů význačných spisovatelů meziválečného období psaných v rámci populárních žánrů a v neposlední řadě na novější populární literaturu z období před rokem 1948.

V edici byla, jak avizoval ředitel Vejsada, vydávána díla čtenářsky atraktivní, zároveň bylo evidentní, že koncepce se cíleně obracela k žánrům a uměleckým tendencím v poúnorovém režimu potlačovaným – ať už jde o rozsáhlou oblast populární literatury (detektivní, dobrodružná, humoristická) nebo autory spřízněné s ideologicky nepřijatelnými hodnotami (ruralismus, katolicismus). Jak už bylo řečeno, prostor v edici dostalo hned několik autorů, kteří se na počátku padesátých objevili na cenzurním indexu. Vedle již zmíněného Jaroslava Durycha, Josefa Knapa, Jana Knoba, Františka Křeliny, A. C. Nora či Jaroslava Žáka to dále byli Eduard Fiker (*Fantóm operety*) a Pavel Lovrič (*Dobrodružství Aristida Bonafide*). Zmíněnou orientaci na žánry populární literatury a jejich variace reprezentovala vydání Jirotkova *Muže se psem*, *Továrny na absolutno* Karla Čapka či Poláčkova humoristického románu *Hráči*.

36) dš [= Dagmar Šafaříková]: „Čtyřkorunovka [sic]. O práci jihočeského nakladatelství“, *Práce* 24, 1968, č. 261, 24. 9., s. 5.

37) Zdeněk Mráz: „Česká čtyřkorunovka [sic] – laciné zboží? K románu A. C. Nora *Zločin na samotě*“, *Jihočeská pravda* 24, 1968, č. 177, 26. 7., s. 4.

38) O (negativní) recepci postavy otce Kondelíka v poúnorové době (i s ohledem na reedice kondelíkovských románů v *Růži*) pojednává Dagmar Mocná: „Osudy otce Kondelíka po druhé světové válce“, in též: *Případ Kondelík. Epizoda z estetiky každodennosti*, Praha, Karolinum 2002, s. 246–265, zde s. 250.

39) Např. Alois Sivek, kárající českobudějovické nakladatelství rovněž za to, že kvůli vidině ekonomického zisku zanedbává své úkoly v rámci kulturní politiky – srov. Alois Sivek: „Českobudějovické nakladatelství Růže“, *Červený květ* 14, 1969, č. 1, s. 48.

Celkem v edici Česká čtyřkorunovka, respektive Česká četba v letech 1968–1971 vyšlo dvacet devět titulů v třiceti šesti svazcích (rozsáhlejších tituly byly rozděleny do dvou, popřípadě tří svazků), a nebýt mocenského zásahu na počátku sedmdesátých let – o němž bude pojednáno dále – vycházela by edice i nadále; alespoň s tím počítal původní ediční plán. Ať už literární kritika Českou čtyřkorunovku hodnotila jakkoli (odmítavé hlasy mířily například i na formát románového sešitu),⁴⁰ ze čtenářského a s ním těsně souvisejícího ekonomického hlediska znamenala jednoznačný úspěch.⁴¹ Svazky vycházely v desetitisícových nákladech, některé dokonce překročily hranici 100 000 výtisků (Herrmannův *Tchán Kondelík a ženich Vejvara*).

„Braková“ Statečná srdce

Se srovnatelným ekonomickým úspěchem se setkala i druhá sešitová edice nakladatelství Růže, pojmenovaná podle svého prvního svazku – reedice známého skautského románu Jaroslava Nováka *Statečná srdce*. Výroba i distribuce byly shodné s Českou čtyřkorunovkou, cena byla jen nepatrně vyšší (6,50 Kčs za svazek) a rovněž náklady byly obdobné (v průměru 60 000–80 000 výtisků). O výtvarnou podobu knižnice se staral Zdeněk Burian.⁴² Jak napovídá již titul, respektive první svazek edice, i v tomto případě spojilo nakladatelství Růže snahu o dosažení ekonomického zisku s renesancí proskribované kulturní oblasti a s ní souvisejícího typu četby: skautingu⁴³ a dobrodružné literatury pro mládež.⁴⁴ Edice *Statečná srdce* tak přinesla reedice titulů, které byly po únoru 1948 čtenářům nedostupné. V programu se objevilo několik indexových autorů, popřípadě autorů, kteří publikovali jen s velkými obtížemi – vedle již zmíněného Jaroslava Nováka to byli Miroslav Burian, Jan Karel Čemus, Miloš Kosina, Ota Kramář, Marie Nováková či Bedřich Fučík, jenž ve *Statečných srdcích* uveřejnil pod pseudonymem Václav Horák reedici své adaptace dobrodružné klasiky *Ztroskotání Pacifiku aneb Kormidelník Wlnovský* z roku 1948. Příležitost v edici dostali nejen umlčení spisovatelé, ale i výtvarníci, kteří se pro spjatost s dobrodružným žánrem ve svém oboru prosazovali s většími či menšími obtížemi – vedle Zdeňka Buriana to byl případ Bohumila Konečného, jako ilustrátor se zde uplatnil i Gustav Krum.⁴⁵ Vedle českých autorů přinesla knižnice také dvě prózy Jacka Londona a jednu

40) Zdeněk Heřman: „České čtyřkorunovky za všechny peníze“, *Listy* 2, 1969, č. 8, s. 10.

41) Robert Sak: „O Růži“, cit. dílo, *Souvislosti* 7, 1996, č. 2–3, s. 118–131, zde s. 128.

42) T. Pršínová: *Nakladatelství Růže 1958–1991*, cit. dílo, s. 38.

43) Za reprezentativní příklad perzekuce literatury spjaté se skautským hnutím lze považovat případ Jaroslava Foglara – srov. M. Bauer: „Dva typy očisty Syndikátu českých spisovatelů: pokvětnová a poúnorová“, cit. dílo, s. 69; Pavel Janáček, Věra Brožová: „Literatura pro děti a mládež“, in Pavel Janoušek a kol.: *Dějiny české literatury 1945–1989*, díl 2, 1948–1958, Praha, Academia 2007, s. 427–440, zde s. 432. Návrat do literatury byl Foglarovi umožněn až v šedesátých letech poté, co od března 1964 do ledna 1965 proběhla rozsáhlá diskuse o znovuvydávání jeho knih, iniciovaná časopisem *Zlatý máj* – srov. Bruno Břečka: *Kronika čs. skautského hnutí 1900–1990*, Brno, Brněnská rada Junáka 1999, s. 229.

44) Václav Vejsada dokonce údajně obsah a zaměření edice s některými členy obnoveného skautského hnutí konzultoval – srov. T. Pršínová: *Nakladatelství Růže 1958–1991*, cit. dílo, s. 38.

45) K Burianovým a Konečného obtížím v padesátých letech srov. Vladimír Prokop: *Ilustrátor Zdeněk Burian. Monografie a soupis díla*, Praha, Ostrov 1995, s. 51–61; Tomáš Pospiszył: *Zapomenutý malíř Bohumil Konečný*, Praha, Arbor vitae 2007, s. 41–43, 64–67. Ke Konečného ilustracím pro edici *Statečná srdce* tamtéž, s. 67. Ke Krumovým ilustracím pro *Statečná srdce* Vladimír Prokop: *Gustav Krum. Vypravěč dobrodružství a historie*, Praha, Toužimský & Moravec 2009, s. 59.

od Francise Breta Harteho. Překládová literatura se přitom v edičních plánech krajských nakladatelství objevovala pouze výjimečně, v jihočeském nakladatelství ji spolu s uvedenými díly zastupovalo pouze třísvazkové vydání *Povídek Adalberta Stiftera*.

Edici Statečná srdce přijímala literární publicistika trochu jinak než Českou čtyrkorunovku. Vzhledem k tomu, že na cenzurním indexu z padesátých let byla díla dobrodružné literatury označena jako brak, tedy jako to, co škodí dobrému vkusu a dobrým mravům, vyrovnávali se recenzenti v první řadě s tímto označením. Takto se například nad novou edicí zamýšlel v roce 1969 v časopise *Zlatý máj* Vladimír Nezkusil:

Svého času panovala u nás v teorii představa, že všechno, co není kvalitní literatura, snažící se o objevené zobrazení života, je brak a kýč. Tato iluze, zvláště silná z pochopitelných důvodů v literatuře dětí a mládeže, měla i své ediční důsledky. Z knižního trhu zmizely nejen práce rodokapsové úrovně, Červené knihovny, Večery pod lampou apod., ale i takové svazky, které sice rezignovaly na objevitelské poslání a jenom opakovaly a rozmnožovaly osvědčené postupy, avšak činily tak vcelku inteligentně, bez nebezpečí vkusu pro čtenáře. (Přitom nutno konstatovat, že zhusta byly nahrazovány zase brakem, jenom trochu přebarveným – ale to už je jiná otázka.) Dnes už je zřejmé, že literaturu nelze zbavovat i funkce zábavné a rekreační a že do ní tedy patří i knihy, které se jen přečtou a dost. Je tu ovšem jisté nebezpečí – a myslím docela reálné –, že pod touto maskou se vrátí do naší literatury i díla pochybné kvality, zvláště když uvážíme ekonomický tlak, který zřejmě nyní bude pocítován čím dál víc. Proto vítám počín nakladatelství Růže v Českých Budějovicích, které založením edice Statečná srdce zvolilo, myslím, přesnou cestu, jak vyhovět čtenářské potřebě po zábavnosti, aniž snižuje úroveň pod únosnou mez. Již první číslo edice, známý Novákův skautský román *Statečná srdce*, i další proponované svazky ukazují, že půjde o knihy, které čtenáře pobaví i rozptýlí, které mu přinesou i určité podněty etické, a přitom neurazí svou stránkou fabulační a jazykovou jeho soudnost.⁴⁶

V pozdějších článcích, které se prózám z edice Statečná srdce ve *Zlatém máji* věnovaly, se již s takovým kvitujícím přijetím setkat nelze. Tamara Pršíňová to ve své knize věnované nakladatelství Růže přičítá opětovné změně pohledu na literaturu pro děti a mládež, k níž došlo s nástupem normalizace.⁴⁷ Vladimír Nezkusil se v recenzi Fikerova románu *Nejdřív já* odvolával na citovaný článek a připomněl, že edici Statečná srdce původně vítal „jako počín směřující k zaplnění mezer po lehké, nenáročné četbě ve sféře dětské literatury“.⁴⁸ Za necelý půlrok však své původní stanovisko zásadním způsobem přehodnotil. Fikerův román považoval právě za takové „přítakání braku a kýči“, kterému se českobudějovická edice měla podle jeho názoru vyhnout. V typech příběhů, jaké předkládá čtenáři Fiker, se podle autora skrývá pro mladé čtenáře velké nebezpečí: „Svou předstíranou hloubkou mohou kazit soudnost, kazit dobrý vkus a narušovat proces vytváření jisté citové uměřenosti a studu.“⁴⁹

46) NK [= Vladimír Nezkusil]: „Nové edici na cestu“, *Zlatý máj* 13, 1969, č. 8, příloha, s. 88–89.

47) T. Pršíňová: *Nakladatelství Růže 1958–1991*, cit. dílo, s. 38.

48) Vladimír Nezkusil: „Návrat Eduarda Fikera“, *Zlatý máj* 14, 1970, č. 1, s. 64.

49) Tamtéž.

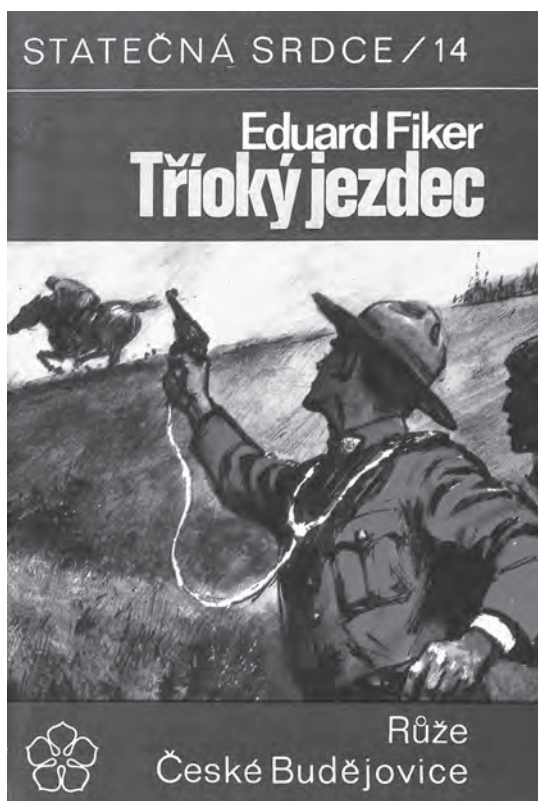
O rok později byl Nezkusil v kritice ještě tvrdší: tři ze čtyř recenzovaných titulů edice Statečná srdce, konkrétně Fikerova *Tříokého jezdce*, Kramářovo *Vysoko jako oni* a Nevodovu *Žlutou jolu*, označil za brak, před kterým recenzent musí varovat a „bít na poplach“, neboť „kazí vkus a jazyk čtenáře“ a je „projevem širší tendence, kterou lze klasifikovat jako imputování falešného obrazu a podkopávání soudnosti čtenáře ve vztahu ke skutečnosti“.⁵⁰ Stať z roku 1971, v níž svá tvrzení Nezkusil dokládal na příkladech titulů z edice Statečná srdce, chápal jako výraz sebekritiky

recenzenta, který kdysi na základě – jak se dnes ukazuje – nepřesného odhadu budoucího vývoje a zejména na základě charakteristiky prvního svazku, jenž dával edici nejen jméno, ale i tematickožánrový a hodnotový program, přivítal Statečná srdce jako čin, pokoušející se na našem knižním trhu čtenáři splatit letitý dluh ve sféře oddechové četby.⁵¹

Z posledních svazků Statečných srdcí vzal kritik na milost pouze přepis románu ruského spisovatele V. I. Němiroviče-Dančenka *Sám sobě pomáhej*, který pod pseudonymem Václav Habr publikoval v edici ředitel nakladatelství Václav Vejsada.

Zánik sešitových edic jako jeden z důsledků normalizace

Vedení nakladatelství Růže s oběma edicemi počítalo i poté, co do edičního plánu v průběhu roku 1970 zasáhl Jihočeský krajský národní výbor. Zdůvodnění pro tento přetrvávající víceméně vstřícný postoj přitom poskytuje zpráva Poznámky k činnosti nakladatelství Růže, zpracovaná školskou a kulturní komisí JKNV v dubnu 1970. Zvažovány tenkrát ještě byly dvě varianty dalšího směřování podniku, z nichž jedna s existencí levných sešitových edic nadále počítala, třebaže s důrazem na bedlivější výběr titulů a výhledovým přetvořením edice Statečná srdce v levnou edici tzv. školní četby.⁵² Řadu Česká četba

Obálka Gustava Kruma Western Eduarda Fikera *Tříoký jezdec* poprvé vyšel roku 1938 na pokračování v *Pražském ilustrovaném zpravodaji*; autorem kresby na obálce z roku 1970 byl Gustav Krum.

Zdroj: Eduard Fiker: *Tříoký jezdec*, České Budějovice, Růže 1970; Pavel Janáček: „Eduard Fiker“, in Michal Příbáň a kol.: *Slovník české literatury po roce 1945*, <<http://www.slovníkceskeliteratury.cz>>, přístup 17. 11. 2014.

50) Vladimír Nezkusil: „3 : 1 pro brak“, *Zlatý máj* 15, 1971, č. 3, s. 180–181, zde s. 180.

51) Tamtéž, s. 181.

52) Srov. Státní oblastní archiv (SOA) v Třeboni, Nakladatelství Růže, přír. 15/78, kt. 4, Poznámky k činnosti nakladatelství Růže, s. 1, 3.

Redakce nakladatelství Růže Stylizovaná fotografie pracovníků nakladatelství Růže, v popředí členové redakce, zleva výtvarný redaktor Jiří Müller, vlevo ležící na zemi Jan Mareš, vpravo ležící Robert Sak, vedle něj Věroslav Mertl, uprostřed sekretářka redakce Věra Staňková, v pozadí plakát Lenina a Stalina, držících ediční plán Růže na rok 1970.

Zdroj: Soukromý archiv Jana Mareše, foto František Dvořák.

zpráva sice hodnotila „jako projev podbízení se nižšímu vkusu čtenáře“ a konstatovala, že ani jedna z edic není „v souladu s původními principy, na nichž bylo nakladatelství stavěno“, zároveň však upozorňovala, že ekonomický zisk představuje výhodu, poskytující možnost financovat ztrátové tituly s úzce regionální tematikou.⁵³ Snaha udržet sešitové edice se však v kontextu postupného obnovování rozptýlené cenzurní soustavy ukázala jako nereálná.

Nástup normalizace přinesl Růži zásadní personální i ediční změny. S výjimkou výtvarného redaktora Jiřího Müllera muselo stávající vedení i pracovníci redakce podnik opustit. Změny edičního plánu byly v průběhu roku 1970 několikrát projednávány na JKNV, odkud pak vycházely také náležité pokyny směrem k nakladatelství.⁵⁴ S odvoláním na pokyn ministerstva kultury z ledna 1971 byla redakce Růže (tehdy již obměněná) nucena rušit

⁵³⁾ Tamtéž, s. 1.

⁵⁴⁾ Dále uváděné informace jsou čerpány z materiálů archivního fondu nakladatelství Růže – SOA v Třeboni, Nakladatelství Růže, přír. 15/78, kt. 4.

nasmlouvané tituly a odmítat veškeré rukopisy, které neměly jednoznačný vztah k regionu. Skončily všechny úspěšné či oceňované edice ze šedesátých let: vedle sešitových edic Česká četba a Statečná srdce také Venkovský román či esejisticky zaměřená řada Hlas, průvodní edice časopisu *Arch*, který se pod vedením Věroslava Mertla programově zaměřoval na potlačované či zcela tabuizované autory a literární tendence. Nevydáno zůstalo množství plánovaných titulů, jejichž výčet dokládá, že ambice redakce se postupně rozšiřovaly, mimo jiné například směrem k exilovým autorům. Některé již vytištěné knihy skončily ve stoupě.

Ve Zprávě o výsledku prověrky hospodaření s prostředky vydávání neperiodických publikací ve vybraných nakladatelstvích v ČSSR, zpracované na pokyn ÚV KSČ Ústřední komisi lidové kontroly v září roku 1970,⁵⁵ bylo nakladatelství Růže – bezpochyby i v souvislosti s oběma sešitovými edicemi, které mu přinášely největší zisky – jmenováno jako jeden z případů nesprávného uplatňování tržních mechanismů, které vedlo ke komercializaci knižní kultury, a tedy k jednostrannému zdůraznění obchodních zájmů.⁵⁶ Návrat ke statutu příspěvkové organizace v září 1971 a zastavení edičních projektů s plánovaným ekonomickým ziskem znamenaly konec krátkodobé finanční nezávislosti, a tedy i relativní svobody v jeho ediční činnosti. To však nemění nic na faktu, že v sešitových edicích Česká čtyřkorunkovka / Česká četba a Statečná srdce dokázalo nakladatelství Růže v podmínkách socialistické společnosti období pražského jara dosáhnout ekonomického úspěchu s programem spojujícím komerční cíle se snahou vrátit do čtenářského oběhu tabuizované typy literatury a lidové knihy.

55) Prověrka Ústřední lidové komise proběhla v období 27. 4. – 30. 6. 1970 na základě usnesení 165. schůze předsednictva ÚV KSČ ze dne 13. března 1970 – srov. NA, ÚV KSČ, Předsednictvo ÚV KSČ 1966–1971 (02/1), sv. 139, a. j. 217/5.

56) Srov. NA, Ministerstvo kultury ČSR, Zpráva o současné situaci v nakladatel. oblasti a knižním obchodě a návrh opatření k upevnění socialistického charakteru činnosti nakladatelství a knižního obchodu, podklad pro schůzi předsednictva vlády ČSR, 19. 6. 1972.